

УДК 681.7.013.8

Романські, германські та інші мови
Суворова Тетяна Миколаївна, к.філол.н., викладач кафедри англійської мови та методики її викладання, факультет іноземних мов, Херсонський державний університет

Концептуальна метаморфоза в американських фольклорних баладах

Постановка проблеми. Образність будь-якого художнього тексту є домінантною емоціогенною властивістю, яка проявляється через низку ознак на вербальному рівні та засвідчує складний процес свого формування на концептуальному рівні твору. Комплексне бачення образності як процесу і результату творчих зусиль автора тексту є продуктивним, дозволяючи виявити не лише стилістичні тропи та фігури мовлення у тексті, але й реконструювати концептуальні моделі в основі образотворення. Особливо цікавим є аналіз американської фольклорної балади, оскільки, по-перше, тексти є результатом роботи колективної свідомості певної нації, а, по-друге, самі тексти є свідомством консервативних і типових форм осмислення дійсності та способів її вербалізації через усталені мовленнєві утворення.

Актуальність дослідження. Проблема художнього осмислення дійсності людиною має довгу традицію, яка увібрала в себе погляди як античних мислителів (Аристотеля й Платона), так і сучасних лінгвістів з позицій когнітивної поетології. Свідченням зацікавленості образною проблематикою є ціла плеяда наукових та науково-методологічних розвідок на теренах вітчизняної й світової науки. Образність баладного твору сягає глибин тих часів архаїчного етапу розвитку художньої свідомості (X ст. до н.е. – III ст. до н. е.), коли панувало синкретичне мислення. Стійке *уподібнення* дій та речей, а також протилежностей лежить в основі архаїчної свідомості та визначає можливості міфотворчості як важливого етапу розвитку креативного мислення. Тому зрозумілим є використання архетипу

як Єдиного Об'єкту, який несе *гомеоморфну функцію* [4, с. 174], тобто уподібнює різні явища реального світу, усі різноманітні об'єкти одного класу чи вказує на функції, пов'язані з цими об'єктами.

Метою статті є реконструкція моделі раннього концептуального тропу – метаморфози, яка є одним із способів образотворення в американських фольклорних баладах. Вирішення поставленої мети забезпечується розв'язанням низки завдань: з'ясування підґрунтя первісної творчості, виявлення способів осмислення баладного світу, визначення ролі концептуальних тропів у формуванні образності американських фольклорних балад.

Матеріали та методи. Зважаючи на поступальний розвиток творчого мислення від міфу до міфопоетики і далі до фольклору, структура словесних образів (СО) містить інформацію про етапи становлення творчої думки, відтак, у структурі СО архетип є "першообразом" (за О. М. Веселовським), який диктує розвиток СО. Оскільки фольклор містить надбання попередніх форм художнього мислення поряд із більш розвиненими, СО такого твору можуть відображати те, що на міфологічному ґрунті було змістом, а на поетичному стало внутрішньою формою [9, с. 142; 5, с. 18], або структурою СО, у світлі нашого дослідження – образ-схемою СО, яка активується архетипом. Такі образи є архетипними, бо зберігають глибокий зв'язок з протопоетичними формами мислення. Особливо такий зв'язок помітно у структурі тих СО, які збереглися у своєму архаїчному стані, будучи непідвласними суттєвим трансформаціям. Таким є СО на позначення героя чи героїні баладних творів. СО, що позначає героя у баладах, не вирізняється індивідуальністю, він є типовим та виражається номінативними одиницями *king i knight*. Тобто, головний герой зображується людиною вищого соціального статусу, проте без особливостей, які б вирізняли його серед інших. Архетипом, що лежить в основі СО є САМІСТЬ з концептуальними імплікаціями: *гармонія, цілісність, збалансованість*. Цей архетип є породженням певних соціально-економічних умов, характерних для

общинно-родової організації, коли особистість повністю відсутня, як і розуміння людини окремо від природи [5, С. 9 – 10]. Індивід зливається з общиною і природою. Персоніфікацією подібної спільноти і недискретності є міфічний тотемний предок-родоначальник, який утілює у собі зоо-, фіто-, і антропоморфні ознаки [5, с. 9]. Тотемізм є утіленням давнього способу типізації, на який були здатні люди того періоду своєї історії. Зазначений персонаж, що сформувався в недрах родової міфології, продовжує жити у ССО фольклорних балад, слугуючи основою для утворення численних СО на позначення персонажів балад у процесі свого "розгалудження" у традиціоналістський та індивідуально-творчий етапи розвитку художньої свідомості.

Аналіз досліджень і публікацій. Архетип як прояв реальності у поетичному слові реалізується у архетипному образі, структуру якого можна розкрити, опираючись на когнітивне підґрунтя механізмів пізнання світу людьми у архаїчний період. Аналогове осмислення світу разом із людиною у ньому є в цей період ще на ембріональному етапі свого розвитку. Міфологічний опис світу не є вимислом, це форма узагальнення – найбільш адекватна та єдино можлива і розумна, – ізоморфна певному ступеню розвитку людського мислення [7, с. 216]. Міфологія, за Ф. В. І. Шеллінгом [1, с. 27], починається не з факту відображення реальних об'єктів і не з сублимації їх у поетичні образи, а з акту прориву свідомості людини до об'єктивності. У колективних уявленнях асоціаціями керує закон *партиципації* (співпричетності), за Л. Леві-Брюлем [6, С. 56 – 57]. Е. Кассіерер вважає, що міф є символічна система, що відображає якнайяскравіше інтуїтивне начало свідомості [1, с. 44]. Співпричетність через міф є реальністю за законами **метаморфози** [1, с. 44]. Відповідність між предметами розглядається як тотожність, а частина є тотожною цілому. На цей факт указує Дж. Фрезер у своїй концепції симпатичної магії у фольклорі, коли завдання шкоди ляльці дорівнює нанесення шкоди дитині, волосся чи ніготь є те ж, що й людина у цілому [1, С. 36 – 38]. В. В. Пропп у роботі

"Морфологія казки", досліджуючи перетворення героя, намагався віднайти протогогеря за аналогією до проторослини (Urpflanze) І. В. Гете у "Морфологія рослин". Проводячи паралелі художнього світу казки і рослинного світу, В. В. Пропп виділив головний структуроформуючий принцип в оповіді – перетворення героя, що підкреслив епіграфом "Морфологія рослин": "Вчення про форми є вченням про перетворення". Термін "метаморфоз" означає перехід, стрибок, переміщення. Метаморфоз у міфі є перетворення людини на рослину і навпаки чарівним чином, без зовнішнього впливу і факторів. Таке перетворення уможлиблюється особливим синкретичним стилем мислення, притаманним людині того часу.

Теоретичний огляд досліджень міфотворчості [1; 2; 7; 9; 10] дозволяє зробити висновок, що способом осягнення навколишнього світу людиною у архаїчний період було встановлення відношення еквівалентності між предметами, а його механізмом – метаморфоза. Таким чином людина ставала співпричетною до усього, що її оточувало. Така думка підтверджується роздумами В. В. Виноградова про метаморфозу як семантичного довіску до предиката, та потрактування самого тропу відлунням "міфологічного мислення", коли "перетворення" вбачаються ліричними героями реальністю, а тому "справа не у мовних метаморфозах, а у способі світосприйняття" [3, с. 411]. Таке сприйняття дійсності полягає, на думку О. О. Потебні, у "приватному збігу субстанцій" [7, с. 485], у баладах це проявляється у відношеннях еквівалентності між доменами людини і природи у структурі образності. Зрозумілим є той факт, що дологічне мислення у баладних творах, що дійшли до нашого часу, лише проглядає крізь більш сучасні засоби вербального оформлення СО: епітети, порівняння, асонанс, алітерація тощо, тому основою для виявлення метаморфози, що є способом образотворення у американських баладних творах, є основою для встановлення зв'язків між концептуальними царинами, які структурують СО.

Виклад основного матеріалу. Семантика перетворень бере початок від міфу про те, що душа залишається незмінною, навіть, якщо тіло стає

неживим, а тому може перетворитись у іншу форму [13, С. 60 – 61]. Згідно з анімістичним уявленням переродження можливе лише через смерть, оскільки смерть у первісній свідомості є породжуючим началом [Ibid. S. 158]. Образ породжуючої смерті викликає образ коловороту, у якому щось гине та знову народжується, " народження, як і смерть, слугують формами вічного життя, безсмертя, повернення з нового стану в старий і зі старого в новий" [10, с. 67].

Відтак, вважаємо що на етапі формування художньої свідомості в архаїчний час люди послуговувались аналоговим осмисленням дійсності та синкретичним мисленням через метаморфозну концептуалізацію (з грец. *μεταμόρφωσις* – перетворення; *μετα* – між, через, після; *μόρφωσις* – форма). В основі такого потрактування лежить базовий принцип зв'язку між концептуальними царинами знання, що відносяться людиною до дійсності. У когнітивній лінгвістиці це принцип ідентичності (identity) [12, 111]. *Метаморфозна концептуалізація фрагменту дійсності означає його ментальну репрезентацію у вигляді проєкції сумісних концептуальних доменів один на одного, обумовлених значенням перенесення концептів з одного домену до іншого.* Тобто, це когнітивний процес, коли одна сутність (царина джерела) урівнюється з іншою (цариною мети) та привласнює усі її властивості, формуючи єдиний об'єм знань як для першої, так і для другої царин. Тобто, об'єми концептуальних доменів співпадають, а об'єднуючись стають єдиним об'ємом для обох царин, джерела й мети. Базова концептуальна модель фольклорних баладних творів може заповнюватись такими концептами **ЛЮДИНА ПЕРЕТВОРЮЄТЬСЯ НА ЯВИЩА ПРИРОДИ, ЯК І ПРИРОДА ПЕРЕТВОРЮЄТЬСЯ НА ЛЮДИНУ, ЩО** уможливлено відношенням *еквівалентності* між ними.

Концептуальний аналіз системи СО баладного фольклорного тексту виявив, що концептуальна метаморфоза – це спосіб синкретичного осмислення дійсності, в основі якого лежить ідея перетворення, первтілення, зміни [7; 8; 10]. Наприклад, у баладі "Sweet William and Lady Margaret"

("Любий Уільям та Леді Маргарет") концептуальна метаморфоза лежить в основі СО, який шляхом лінгвокогнітивної операції транзитивності об'єднує у концептуальному просторі баладного твору природне й людське:

Lady Marg'ret was buried under a rose

Sweet William in under a willow;

And they both grew tall, and they both grew together,

And they tied in a true lover's knot.

На базі відношення перетворення одна царина деформується під дією причини та набуває якостей іншої царини. СО наведеної вище балади формуються шляхом еквівалентного мапування, концептуальні ознаки однієї царини (джерела) повністю привласнюються іншою цариною (мети), викликаючи асоціації однієї царини про іншу. Це пояснюється тим, що *архаїчний світогляд* базується на *тотожності природного і людського*, макрокосму і мікрокосму [3; 4; 10], що дозволяє уважати концептуальну метаморфозу раннім тропом. Саме цей факт відкриває можливість перенесення якостей та функцій людини на природні об'єкти і явища. В аналізованій баладі зображено переродження чоловіка та жінки після смерті у рослини (троянду та вербу), які воз'єднуються у своєму коханні в рослинному світі. Це є не просто переродження, коли одна сутність перестає існувати і уоформлюється іншою сутністю, а розширення обох концептуальних просторів природного і людського у результаті неможливості воз'єднатись у коханні у світі ЛЮДИНИ. Референтами займенника "they" є одночасно образи Леді Маргарет (*Lady Marg'ret*) (*Леді Маргарет*) і любого Уільяма (*Sweet William*) та троянди (*a rose*) і верби (*a willow*), що свідчить про те, що в основі структури цих СО лежить концептуальна метаморфоза ЛЮДИ ПЕРЕТВОРЮЮТЬСЯ НА ПРИРОДНІ ЯВИЩА, А ПРИРОДНІ ЯВИЩА НАБУВАЮТЬ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЛЮДИНИ. Саме тому троянда та верба спроможні кохати одне одного, як люди ("*And they tied in a true lover's knot*"). Потенція реінкарнації людей у рослини виходить із властивості міфічного предка мати нетлінну сутність [5, с. 171].

Когнітивною моделлю концептуальної метаморфози слугує така схема (рис. 1):

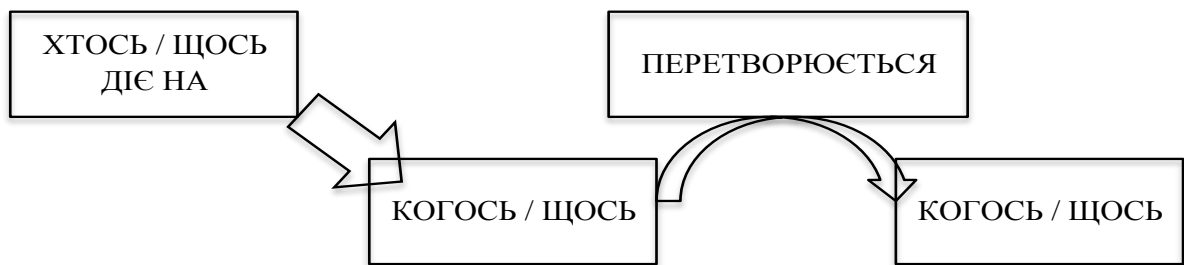

Рис. 1 Когнітивна модель концептуальної метаморфози

У вищезазначеній баладі "Sweet William and Lady Margaret" ("Любий Уільям та Леді Маргарет") люди під впливом емоцій (відчаю) та почуттів (кохання) перетворюються на рослини.

Основна відмінність концептуальної метаморфози від концептуальних тропів, що розвинулись у процесі становлення художньої свідомості, полягає у відсутності різниці між концептуальними царинами, що взаємодіють. У архаїчному осмисленні світу людське дорівнює природному і, навпаки. З розвитком здатності людини вирізняти себе з-поміж природніх явищ та інших індивідів з'являється бачення дискретності світу, а, значить і відмінність між сутностями, що співіснують [див. 11, С. 102–123].

Отже, архаїчний образ – не видумка, не позасвідомо комбінація даних, що є у свідомості, а таке поєднання інформації, яке здавалось людям найбільш відповідним дійсності [2, с. 216]. Такий спосіб осягнення дійсності є синкретичним не лише у розумінні недискретності космосу, а й недискретності засобів мислення. Концептуальна метаморфоза містить у собі зачатки концептуальної метафори, метонімії та оксиморону, оскільки не дивлячись на той факт, що чуттєвий рівень міфологічного мислення не розрізняє людину окремо від природи, на думку К. Леві-Строса, воно демонструє здатність до узагальнень, класифікацій та логічного аналізу [цит. за 1 с. 56]. Концептуальні ознаки міфу формують ланцюжки бінарних опозицій: високий-низький, теплий-холодний, лівий-правий, життя-смерть

[Там само, С. 57 – 58]. В основі формування таких ланцюжків лежать відносини подібності та аналогії, які є базовими для концептуальних тропів метафори, метонімії та оксиморону [11, С. 119–120]. Концептуальна метаморфоза структурує міф, виступаючи інструментом вирішення фундаментальних протиріч ЖИТТЯ vs. СМЕРТЬ та слугуючи медіатором у поєднанні різних, часом протирічних, антогонічних ознак для створення цілісної картини світу. Концептуальна метаморфоза розвивається у інші тропи з тим, щоб фундаментальні протиріччя типу ЖИТТЯ :: СМЕРТЬ підмінялись пом'якшеними – РОСЛИННЕ ЦАРСТВО :: ТВАРИННЕ ЦАРСТВО, а останні, у свою чергу, більш вузькими на прикладі конкретних рослин та тварин.

Висновки. Концептуальна метаморфоза є важливим когнітивним засобом структуризації образності фольклорного баладного тексту, оскільки дозволяє спрацьовувати архетипним СО, які у традиціоналістський та індивідуально-творчий етапи розвитку художньої свідомості наповнюються реалістичним змістом і які трансформуються відповідно до зростаючої ролі примату змісту у стереотипні та ідіотипні СО. Таким чином, баладна образність про реальні факти з історії Америки лягає на "канву" архетипного мотиву. Основою для реалізації архетипного розуміння світу є концептуальна метаморфоза ЛЮДИНА ПЕРЕТВОРЮЄТЬСЯ НА ПРИРОДНІ ЯВИЩА, А ПРИРОДНІ ЯВИЩА ПЕРЕТВОРЮЮТЬСЯ НА ЛЮДИНУ, яка системно поєднує усі знання про світоустрій та людину у ньому. Концептуальною схемою виступає концепт НЕПОДІЛЬНИЙ КОСМОС, який виростає із внутрішнього смислу СО, які системно розкривають різні аспекти, визначаючи основну ідею та зміст багатозначної категорії космос (з грец. κόσμος - порядок, устрій, міра). Космос у архаїчну епоху – це єдність та тотожність макрокосму та мікркосму, зовнішнього світу та людини, відповідно з розвитком художньої свідомості відбувається зсув у концептуалізації світу, зв'язомозаміщення аміщення СВІТУ ЛЮДИНИ на СВІТ ПРИРОДИ.

Література

1. Апинян Т. А. Мифология: теория и событие : [Учебник] / Т. А. Апинян. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. – 281 с.
2. Веселовский А. Н. Народные представления славян / А. Н. Веселовский. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА, 2006. – 667 с.
3. Виноградов В. В. Поэтика русской литературы / В. В. Виноградов.. – М., 1976. – с. 411.
4. Киченко О. С. Фольклор як художня система (проблеми теорії) / О. С. Киченко. – Дрогобич : НВЦ “Каменяр”, 2002. – 216 с.
5. Криничная Н. А. Персонажи преданий: становление и эволюция образа / Н. А. Криничная. – Л. : Изд-во «Наука», 1988. – 192 с.
6. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении / Л. Леви-Брюль. – М., 1937. – С. 56–57.
7. Потебня А. А. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 616 с.
8. Суворова Т. М. Синергія образної системи американських фольклорних балад XVIII–XX століть : [монографія] / Тетяна Миколаївна Суворова. – Дніпропетровськ : "Середняк Т. К.", 2015. – 456 с.
9. Франк-Каменецкий И. Г. К вопросу о развитии поэтической метафоры / И. Г. Франк-Каменецкий // Сов. Языкознание. – Л., 1935. – Т. 1. – С. 142.
10. Фрейденберг О. М. Миф и литература древности / О. М. Фрейденберг. – [2-е изд., испр. и доп]. – М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1998. – 800 с. – С. 223–622.
11. Grady J. Foundation of Meaning: Primary Metaphors and Primary Scenes / J. Grady : Ph. D. dissertation. – Berkley : University of California, 1997. – 180 p.
12. Hand W. D. American Folk Legend : A Symposium / Wayland Debbs Hand. – Berkeley : University of California Press, 1971. P. 88–95.
13. Wirz P. Die Marind-anim von Hollandisch-Sud-Neu- Guinea. / P. Wirtz. – Bd. I. – T. II. – p. 60–61.

Суворова Т.М. Концептуальна метаморфоза в американських фольклорних баладах

Анотація. Стаття має за мету дослідити основи художнього мислення та образотворення в американських фольклорних баладах. У процесі реконструкції концептуальних моделей словесних образів виявлено особливий спосіб концептуалізації баладного світу – це концептуальна метаморфоза.

Ключові слова: образність, метаморфоза, концептуальна метаморфоза.

Суворова Т.Н. Концептуальная метаморфоза в американских фольклорных балладах

Аннотация. Статья направлена на исследование основ художественного мышления и образотворчества в американских фольклорных балладах. В процессе реконструкции концептуальных моделей словесных образов выявлен особый способ концептуализации балладного мира – концептуальная метаморфоза.

Ключевые слова: образность, метаморфоза, концептуальная метаморфоза.

Suvorova Tetiana. The Conceptual Metamorphosis in American Folklore Ballads

Summary. The article is aimed at investigation of the bases for creative thinking and imagery formation in American folklore ballads. In the process of the reconstruction of the verbal images conceptual models it appeared that the conceptual metamorphosis is a specific way to reconstruct the world characteristic of American folklore balladry.

Key words: imagery, metamorphosis, conceptual metamorphosis.